

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

August Gustafsson

Utevarohandläggning i brottmål

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Lotta Maunsbach

Höstterminen 2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte samt frågeställningar	5
1.2 Metod och material	6
1.3 Forskningsläget	6
1.4 Avgränsning	7
1.5 Disposition	8
2 HISTORISK UTVECKLING	9
2.1 Äldre rätt	9
2.2 Den moderna utvecklingen	10
2.2.1 Nya rättegångsbalken 1948	10
2.2.2 1951 års rättegångskommitté	11
2.2.3 1977 års rättegångsutredning	11
3 RÄTTSPOLITIK	12
3.1 Kostnad och Effektivitet	12
3.2 Närvaro, en rättighet eller skyldighet?	14
3.2.1 Rätten att avstå från att närvara	15
4 LAGSTIFTNINGEN	16
4.1 Gällande rätt	17
4.2 Utredning	18
4.2.1 Rekvisitet tillfredställande utredning	18
4.2.2 Skiftande utredningskrav	20
4.3 Utredningens syfte	21
4.4 Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter	22

5 FÄNGELSESTRAFF I UTEVARO	24
5.1 Strafftak på tre månader	25
5.1.1 Nordisk jämförelse	26
5.2 Påföljd utan strafftak	26
5.3 Fängelse vid första rättegången	27
6 ANALYS	28
6.1 Lägstakrav på rättssäkerhet	28
6.2 Den tilltalades inställning	29
6.2.1 <i>De lege ferenda</i> , förslag på ändring	31
6.3 Rättsregelns funktion	32
6.3.1 Individens skyldighet att infinna sig	33
6.4 Den framtida utvecklingen	33
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	35
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	36

Summary

The Swedish rules in RB 46 Ch. 15 a sets out a framework for when the courts can hold a main hearing in the absence of the accused. The rule is aimed at situations where the accused is deliberately evading court but also when the accused, for unknown reasons, is not present. The paragraph is intended to increase the efficiency of the court as well as to decrease the number of cancelled hearings by the most practical means. The cancellation of a main hearing is partly costly but it also contributes to a diminished legal certainty as the process is prolonged thereby decreasing the possibility of a correct sentence.

The legal certainty of the individual citizen ought to be protected and guaranteed by the judicial system. The question is where the line is to be drawn for when legal certainty is to give way to a procedurally more economic judicial process. One cannot deviate from the fact that legislation is a result of judicial politics where the legislator seeks a balance between cost, efficiency and legal certainty.

A retrospective view of legal history illustrates that the courts have had varying possibilities to adjudicate in the absence of the accused. Throughout history efficiency and legal certainty have in turn given way to each other and the ruling law should be seen as a reaction to the stringent requirement of presence that was previously adopted in Sweden.

The fundamental requirement of holding a main hearing in a criminal case is that the court can carry out a satisfying investigation. This is in direct connection with an increase in legal certainty. In the application of law the term “satisfying” lacks a uniform interpretation which leads to a shortage of concurrent case law.

Sammanfattning

De svenska reglerna i RB 46 kap 15 a § ställer upp ramar för då domstolen kan hålla huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Rättsregeln tar sikte på de situationer då den tilltalade medvetet undanhåller sig, men även då denne av okänd anledning inte närvarar. Paragrafen syftar till att öka domstolens effektivitet och i görligaste mån minska antalet inställda huvudförhandlingar. Inställda huvudförhandlingar är dels kostsamt, men de medför även i sig en minskad rättssäkerhet då processen drar ut på tiden och därmed minskar möjligheten till en korrekt dom.

Den enskilde medborgarens rättssäkerhet skall skyddas och garanteras av rättsväsendet. Frågan är var gränsen går för då rättssäkerheten får ge vika för en mer processekonomisk domstolsprocess. Det går inte att komma ifrån att lagstiftningen är ett resultat av ett rättspolitiskt spel där lagstiftaren söker en balans mellan kostnad, effektivitet och rättssäkerhet.

En tillbakablick genom historien visar att domstolen haft varierande möjligheter att döma i den tilltalades utevaro. Genom historien har effektivitet och rättssäkerhet skiftande fått stå tillbaka för varandra och gällande rätt får ses som en reaktion på det stränga krav på närvaro som tidigare var gällande i Sverige.

Det grundläggande kravet på att få hålla en huvudförhandling i brottmål är att rätten kan genomföra en tillfredsställande utredning. Detta är direkt kopplat till att öka rättssäkerheten. Begreppet ”tillfredsställande” saknar i rättstillämpningen en enhetlig tolkning, vilket medför en brist på samstämmig praxis.

Förord

Resan från den första vita sidan till en färdig uppsats verkade till en början oändligt lång. Ganska snart insåg jag dock att ju djupare ner i ämnet jag grävde desto mer intressant och lättare blev mitt arbete. Under uppsatsens gång har jag flera gånger behövt stanna upp, tänka till och tänka om. Det är då jag behövt ställa frågor och ventilera mina tankar med någon annan än mig själv. Därför vill jag tacka min flickvän Karolina som stöttat och varit ett bollplank för alla tänkbara funderingar.

Vidare vill jag tacka min handledare Lotta Maunsbach som varit behjälplig i allt från utformning av frågeställning till att svara på frågor och leda mig i mitt arbete.

Förkortningar

DS	Departementsskrivelse
EKMR	Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop	Proposition
RiR	Riksrevisionen
RB	Rättegångsbalken
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

Problematiken med kostsamma inställda huvudförhandlingar visade sig väldigt konkret under min praktikvecka på tingsrätten i Malmö. Vad detta berodde på varierade dock, allt från en missad kallelse eller delgivning till att den åtalade helt enkelt inte dök upp. Statistik visar att cirka en fjärdedel av alla huvudförhandlingar i brottmål ställs in.¹ Under veckans första huvudförhandling som åhörare på tingsrätten satt då en domare, tre nämndemän, en notarie, en åklagare samt en advokat, tysta och väntade på att den tilltalade skulle dyka upp. Efter en tredje kallelse i högtalarna beslutar rätten att skjuta upp rättegången till ett senare datum och skicka ut en ny kallelse.

Det finns under bestämda förutsättningar möjlighet för rätten att hålla huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Balansen mellan individens rättssäkerhet och effektivitet är ett ständigt debatterat fenomen, och något rätt eller fel svar på frågan på hur långt man kan töja på individens rättssäkerhet finns inte. Den aspekt som jag tyckte var intressant var det faktum att domstolen kan döma till fängelse (i högst 3 mån) i den tilltalades utevaro. Grundtanken med utevarohandläggning är att på ett effektivt sätt minska arbetsbördan på domstolarna och få ner andelen inställda , huvudförhandlingar.

1.1 Syfte samt frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att genom en studie av den svenska lagtexten undersöka hur individens rättssäkerhet står sig i förhållande till samhällsintresset av en effektiv rättegångsprocess vid utevarohandläggning. Denna gräns är väldigt abstract och lagstiftningen samspelar med behovet av en ökad effektivitet och strävan efter minskade kostnader.

---

¹ Prop. 2000/1 åtgärder mot inställda huvudförhandlingar, s 15.

Fokus för arbetet kommer att ligga på den händelse då den tilltalade riskerar att dömas i sin utevaro. Den mest ingripande påföljden domstolen kan döma till är fängelse upp till tre månader, denna aspekt kommer därför även att ta stor plats i arbetets utformning.

Utgångspunkt för arbetet tas därför i följande frågeställningar:

- Hur uppfyller rättsreglerna sin funktion?
- Var har lagstiftaren dragit gränsen mellan individens rättssäkerhet och en effektiv domstolsprocess?
- Hur långt sträcker sig individens ansvar för att tillgodose sin egen rättssäkerhet?

1.2 Metod och material

Metoden jag har valt för uppsatsen är en rättsdogmatisk metod. Uppsatsen bygger i huvudsak på vilka rättspolitiska argument och bakomliggande faktorer som påverkat utformningen av gällande rätt. På sätt kommer gällande rättsregler att beskrivas och därefter i det avslutande kapitlet att granskas och analyseras.

Materialet bygger i huvudsak på lagförarbeten, för att hitta de argument lagstiftaren byggt rättsreglernas utformning på. Vidare består materialet av praxis, litteratur samt rapporter som belyser problematiken av det valda ämnet.

1.3 Forskningsläget

Utevarohandläggning har de senaste åren varit ett hett debattämne. Strävan efter att minska antalet inställda rättegångar och ökat trycket på lagstiftningens anpassning till rådande rättsklimat. Åtaliga rapporter från bland annat domstolverket och Riksrevisionen belyser problematiken. Intresset i doktrinen har dock varit mindre. Anledningen till detta kan vara den utförliga argumentationen i förarbetena. Nyligen presenterades en

omfattande SOU (SOU 20013:17) med flertalet förslag på ändringar av gällande rätt. Således är ämnet i högsta grad aktuellt och är inte på något sätt statistiskt, utan står konstant inför förändringsbehov.

En av de ledande aktörerna på området är professor Christian Diesen som varit aktiv och kritiskt mot utevarohandläggningens utformning. Diesens avhandling ”*Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*” visar på många av rättsordningens styrkor och svagheter.

1.4 Avgränsning

Tyngdpunkten i arbetet kommer att ligga på RB 46 kap 15a §. Denna beskriver under vilka förutsättningar huvudförhandling kan hållas i den tilltalades utevaro. Framförallt skall tyngdpunkten för arbetet läggas på 46 kap 15a § 1p under vilken frånvaro av ett längre fängelsestraff möjliggör en huvudförhandling i den tilltalades utevaro. Således avgränsas arbetet vidare till att endast omfatta brottmål, detta då problemet med utevaro från huvudförhandlingar i brottmål är betydligare mer omfattande. Fokus kommer att ligga på framförallt fängelse, den påföljd som får anses mest ingripande. Även de mindre ingripande påföljderna så som böter kommer att beröras.

Det finns under alla omständigheter ett krav på att ”saken kan utredas tillfredställande” för att målet skall kunna prövas. Således är denna aspekt även något som måste behandlas och utredas för att få en djupare förståelse för rättsregelns funktion.

Avgränsningen innefattar vidare de processhinder som i sig självt förhindrar en utevarohandläggning, såsom utebliven kallelse eller bristande delgivning. Dessa kommer under arbetets gång förutsättas vara korrekt genomförda.

1.5 Disposition

Jag har valt att dela upp arbetet i fem avsnitt. I det första inledande kapitlet det att ges en övergripande historisk utveckling av reglerna för utevarohandläggning. Då den historiska utvecklingen har kommit att prägla utformningen av dagens rättsregler är det av vikt att se hur de utvecklats och påverkat varandra. Nerslag kommer att göras i ett antal viktiga förändringar genom historiens gång.

Utgångspunkt för rättsreglernas utformning är de rättspolitiska argument som talar för och emot förekomsten av utevarohandläggning. En genomgång av de rättspolitiska åsikter som föranleder dagens lagstiftning kommer att tas upp i kapitel tre.

Arbetet kommer därefter att ta sikte på redogörelse av gällande rätt, fokus kommer att ligga på fängelsestraffets ingripande natur och dess tillämplighet vid utevarohandläggning. Detta är den del som fått störst utrymme i arbetet då det utgör en betydande grund för arbetets avslutande analys.

2 Historisk utveckling

Genom historien har de svenska reglerna för utevarohandläggning skiftat flertalet gånger. En blick bakåt genom historien visar att det inte, som man kan tro, alltid skett en gradvis ökning av individens rättssäkerhet över tid. Behovet av en processekonomisk rättegång har ur ett längre perspektiv ökat. Huruvida detta har skett på bekostnad av individens rättssäkerhet är tvistat.

2.1 Äldre rätt

Sett tillbaka på landskapslagarna tid åtnjöt den tilltalade tingsfrid då denna infann sig vid tinget, dvs. en faktor som främjade allas närvaro vid tinget. Den tilltalade riskerade dock samtidigt att bli förklarad fredslös om han efter uppmaning inte infann sig inför rätten. Denna ordning har delvis sin förklaring i att den muntliga bevisningen ofta utgjordes av den svarandes ed. Således var den tilltalades inställning av stor vikt.² Det var dock inte ur ett processekonomiskt perspektiv denna ordning hade sin grund, utan i större utsträckning ett rättssäkerhetsperspektiv.

Under 1600-talet tydliggörs en minskad betydelse av den tilltalades närvaro då målen numera kom att förlita sig på vittnesbevisning, samtidigt som bevisbördan successivt började flyttas över på målsägande. Den tilltalades utevaro innebar i sig endast ett tecken på att denna bestred anklagelsen och medförde inga andra juridiska konsekvenser.³

Det var först under 1700-talet det i lag infördes en obligatorisk närvaro i brottmål, detta i och med 1734-års lag.⁴ Som grund för införandet låg dock inte skyddet för individens rättssäkerhet, inte heller var den processekonomiska aspekten framträdande. Det var snarare ur individual- och kollektivtpreventivt syfte, då lagstiftaren ville försäkra sig om att den

---

² Almqvist s. 36-41.

³ Almqvist s. 43.

⁴ Genom 1734-års lag avskiljdes brottmålen från tvistemålen vilket även kom att påverka synen på närvarokravet.

misstänkte ställdes inför rätta.⁵ Detta ökade samtidigt förtroendet för rättsväsendet.

2.2 Den moderna utvecklingen

Frågan om obligatorisk närvaro var under 1800-talet flitigt debatterat, resultatet blev att den obligatoriska närvaron togs bort 1866, i och med ändring i den äldre rättegångsbalken. Ändringen innebar att om straffarbete inte ingick i straffskalan så var närvaron inte längre obligatorisk. Detta innebar att endast de mer allvarliga brotten krävde den tilltalades närvaro. Sett ur processekonomisk synvinkel öppnade den nya ordningen upp för ett betydligt större antal mål kunde avgöras i den tilltalades utvaro. Detta på bekostnad av individens rättssäkerhet. Det ställdes högre krav på att individens skulle ta tillvara på sin egen rättssäkerhet.

2.2.1 Nya rättegångsbalken 1948

Utvecklingen av utevarohandläggning har under lång tid inneburit en ökad personlig utvaro, denna utveckling bryts nu med införandet av huvudregeln om obligatorisk närvaro i brottmål i RB 21 kap 2 §, detta som en reaktion på det allt för liberala synsätt 1866 års ändring fört med sig. Det är först nu då kravet på en tillräckligt god utredning införs. Endast då rätten kan genomföra en ”tillfredsställande utredning” kan en utevarohandläggning genomföras. Innebörden av begreppet ”tillfredsställande” utvecklas dock inte mycket närmare i förarbetena.⁶ Närvaroplikten, då en tillfredsställande utredning är för handen, är fortsatt begränsad till när straffarbete ingick i påföljden.

---

⁵ Almquist s 39. Möjligheten att begära den misstänkte häktad bör även ses i samband med det synsätt som var gällande under 1700-talet.

⁶ SOU 1926:32, s 50.

2.2.2 1951 års rättegångskommitté

Den nya ordningen innebar att rättssäkerheten minskade och blev allt för inkonsekvent. Enkla mål med fängelse som påföljd kunde utan svårighet utredas och huvudförhandling kunde hållas. Mer komplexa mål där den tilltalade endast riskerade böter kunde innebära en betydligt mer långtgående närvaroplikt.⁷ Resultatet av den tillsatta rättegångskommittén blev ett radikalt förslag där utevarohandläggning begränsades till böter. Även dessa enkla brott krävde en tillfredställande utredning och då minsta tvekan i målet förelåg var närvaron obligatorisk. Reglerna infördes dock inte förrän år 1965 i samband med brottsbalkens införande.

2.2.3 1977 års rättegångsutredning

Konsekvensen av rådande rättsutveckling visade på ett allt för stort antal inställda huvudförhandlingar grund av utevaro och reformbehovet, sett ur processekonomiskt perspektiv, var kritiskt. Avvägningen mellan rättssäkerhet och effektivitet kom att spela en allt större roll. Som ett resultat av rättegångsutredningen ställde sig lagstiftaren frågan i Prop. 1981/82:105 huruvida en ändring av lagen var erforderlig. Resultatet av propositionen blev införandet av den gräns på 3 månaders fängelse som idag är gällande rätt. Införandet av möjligheten av döma till fängelse i den tilltalades utevaro var kontroversiellt. För att balansera effektivitets- och rättssäkerhetsaspekterna föreslogs en kompromiss, fängelse får endast utdömas som påföljd då den tilltalade uteblivit från en föregående huvudförhandling.⁸

Föregående rättsutredning föreslog dock en högre gräns om 6 månaders fängelse, något som kritiserades av bland annat lagrådet som menade att redan den omständighet att den tilltalade var frånvarande talade emot ett fängelsestraff.⁹

---

⁷ Prop. 1964:10, s 147 ff.

⁸ Prop. 1981:82 s 39.

⁹ DsJu:1976:8, s 76.

3 Rättspolitik

Andelen inställda huvudförhandlingar figurerar omkring 25 %. Orsakerna till att en huvudförhandling ställs in varierar. Den enskilt vanligaste orsaken är dock bristande delgivning. Det har genomförts en mängd olika undersökningar med syfte att utreda orsaken till varför huvudförhandlingar ställs in. Av inställda huvudförhandlingar i brottmål visar statistiken på att mellan 10 till 15 % ställs in på grund av att tilltalade inte kommer till huvudförhandlingen.¹⁰ Det är denna grupp av individer lagstiftningen tar sikte på.

Som utgångspunkt av problematiken rörande utevarohandläggning vid en huvudförhandling bör det uppmärksammas två skilda perspektiv, dels den tilltalades perspektiv, dels samhällets. Det är dessa intressen som skapar en balans mellan rättssäkerhet och effektivitet.¹¹ Vikten av en så korrekt dom som möjligt faller inom både individens och samhällets intresse. Lagreglerna om utevarohandläggning ställs på prov då individens rättssäkerhet skall vägas mot en kostnadseffektiv huvudförhandling. Huruvida rättsreglernas funktion på ett effektivt sätt balanserar individens rättssäkerhet kontra samhällsintresset kommer att behandlas djupare i analysen.

3.1 Kostnad och Effektivitet

Att ställa ett absolut krav på total närvaro för den tilltalade kan visa sig vara kostsamt. Det kommer alltid finnas de som på olika sätt försöker förhålla en process och undanhåller sig lagföring. Det kan i dessa fall te sig svårt att motivera stora samhälliga kostnader för att med tvångsmedel tvinga

---

¹⁰ I Riksrevisionens granskning, RiR 2010:7, Inställda huvudförhandlingar i brottmål, var andelen 10 procent. I Domstolsverkets rapport, 2009:3, Huvudförhandlingar i brottmål. Redovisning av ett regeringsuppdrag, var andelen 15 procent.

¹¹ Diesen, s 23.

personer till rättsalen.¹² Då den tilltalade är delgiven och kallad till huvudförhandling är det i regel väldigt svårt för domstolen att försäkra sig om att personen i fråga verkligen dyker upp. Det är domstolen, och i längden samhället som får ta kostnaden då huvudförhandlingen får ställas in. Den möjlighet som finns att utdöma vite täcker sällan de faktiska kostnaderna en inställd rättegång innebär. Således ställs domstolen inför valet att kalla till ny huvudförhandling eller att hålla förhandling i den tilltalades utevaro. Förutom tidsspillan innebär en inställd huvudförhandling, enligt uppskattning från Riksrevisionen en kostnad på drygt 11000 kr.¹³ Det bör nämnas att det är en fingervisning mer än en exakt siffra. Kostnaden för inställda huvudförhandlingar varierar i takt med målets komplexitet och omfattning.

Konsekvenserna av att ställa in en huvudförhandling är flera, målet tar längre tid, kostnaderna för samhället ökar och förtroendet för rättsväsendet minskar. Det är vidare att föredra ur processekonomisk synvinkel, då saken i större och mer effektiv utsträckning kan utredas om den tilltalade närvarar, vilket leder till en materiellt mer riktig dom. Således är det av samtliga parter intresse att den tilltalade närvarar.

Då den tilltalade uppmanats att närvar ges domstolen *makten* makt att döma den tilltalade i dess utevaro, kan man tala om ett samhällsekonomiskt motiv för utevarohandläggning.¹⁴ Det vill säga den gräns där samhällets kostnader väger tyngre än den princip som säger att ”ingen må dömas ohörd”. Det finns som nämnts tidigare villkor samt gränser för domstolens rätt att inskränka individens rättssäkerhet.

---

¹² Diesen, s 42.

¹³ RiR 2010:7, Inställda huvudförhandlingar i brottmål, s 31.

¹⁴ Diesen, s 43.

3.2 Närvaro, en rättighet eller skyldighet?

Ur rättssäkerhetssynpunkt är den tilltalades närvaro vid huvudförhandlingen av stor betydelse för att upprätthålla domstolens legitimitet. Om domstolen i allt för stor utsträckning dömer i den tilltalades utvaro riskerar det att urholka medborgarnas syn på rätten som ett opartiskt organ. I grunden handlar avvägningen om proportionalitet. Att utvaromål genomförs på bekostnad av individens rättssäkerhet är en faktor som är svår att komma ifrån. Diskussionen förs kring i vilken mån rättssäkerheten kan frångås innan det inte längre kan motiveras utifrån effektivitet. Lagstiftaren menar att fullgod rättssäkerhet endast kan uppnås i den tilltalades närvaro.¹⁵

Frågan huruvida närvaron är en rättighet eller en skyldighet beror på vems perspektiv man utgår ifrån. Närvarorätten för den tilltalade är dock inte lagfäst i svensk rätt, utan får ses som en del av den offentlighetsprincip som gäller i Sverige, samt följer av den allmänna rättsgrundgrundsatsen ”ingen må dömas ohörd”.¹⁶ Rätten att närvara vid huvudförhandlingen korrelerar med den närvaroplikt som bland annat stadgas i RB 21 Kap. 2 §, den misstänkte är ”skyldig att *infinna sig personligen vid huvudförhandling i tingsrätt och hovrätt*”. Således skyddas både rätten att närvara samt samhällsintresset av den tilltalades skyldighet att i vissa fall närvara. Närvaroplikten för den misstänkte är ur flera aspekter vital, inte minst då den ger den tilltalade möjlighet att tillvarata sina intressen.

Kravet på närvaro har inte minst en allmänpreventiv verkan från samhällets syn, då den tilltalade riskerade att offentligt få stå till svars för sina handlingar. En omvänd ordning där det utåt sett framstår som enkelt att undanhålla sig påföljd skulle underminera rättsskipningen.¹⁷

---

¹⁵ Se avsnitt 4.7.1.

¹⁶ SOU 1982:26 s.407.

¹⁷ Diesen, s 31 ff.

3.2.1 Rätten att avstå från att närvara

Rätten att verksamt delta i en process anses falla in under offentlighetsprincipen och ger på så sätt den tilltalade en rättighet att närvara vid sin egen rättegång.¹⁸ Individens rättigheter bör inte endast innebära en rättighet att närvara vid sin prövning, rättigheten bör även innebära en rätt att avstå från att vara närvarande. RB 46 kap 15a § utgör även en möjlighet att avstå från att närvara. Således fyller rättsregeln en dubbel funktion av att möjliggöra en utevarohandläggning samtidigt som respekten för den tilltalades vilja att avstå från att närvara kan tillgodoses. Detta kan dock endast ske om en process kan äga rum inom gränsen för vad lagstiftningen anser vara en proportionerlig inskränkning av individens rättssäkerhet, dvs. då domstolen kan uppnå en tillfredsställande utredning. Då rättsregeln även träffar dem som erkänner en gärning och på distans medverkar till att utredningen blir tillfredsställande, är rättsregeln inte endast ett sätt att effektivisera processen, den lämnar även utrymme för rättigheten att inte närvara vid processen.

---

¹⁸ Ekelöv I s 8.

4 Lagstiftningen

För att få en djupare förståelse för lagstiftningens olika moment och den delen av problematiken som kan uppstå vid utevarohandläggning tas utgångspunkt i följande rättsfall från Svea hovrätt.

X och Y åtalades för att tillsammans ha begått två stölder, de båda nekade till anklagelsen. X ringde dagen för huvudförhandlingen och uppgav att han inte kunde infinna sig på grund av sjukdom. Tingsrätten upplyste honom om att han var skyldig att inställa sig och att han riskerade vite om han uteblev från förhandlingen. Vare sig X eller Y infann sig i rätten. Tingsrätten beslutade att avgöra målet i parternas utevaror. Två vittnen hördes. Det ena som hördes för att styrka den ena stölden hördes per telefon. Tingsrätten fann åtalen styrkta. Båda dömdes till fängelse i en månad.

Domen överklagades till hovrätten som konstaterade att det framgår av förarbetena att avgörande i en tilltalads utevaror förutsätts kunna ske i erkända mål och endast komma i fråga om utredningen i ansvarsfrågan är entydig. Utrymmet för utevarodomar när den tilltalade har förnekat gärningen är begränsat. Detta krav ställs särskilt då bevisningen i målet pekar i olika riktningar. Hovrätten fann att det saknades förutsättningar att avgöra målet i X:s och Y:s utevaror, inte minst mot bakgrund av att de båda förnekat båda åtalen och den huvudsakliga bevisningen vid den ena åtalspunkten utgjordes av ett vittne som hördes per telefon. Hovrätten undanröjde därför tingsrättens dom och återförvisade målet.¹⁹

---

¹⁹ Beslut den 14 februari 2011 i mål B 3717-10.

4.1 Gällande rätt

RB 46 kap 15 § - *Uteblir den tilltalade från ett rättegångstillfälle för huvudförhandling eller inställer han eller hon sig genom ombud då han eller hon har förelagts att infinna sig personligen, skall rätten i första hand pröva om målet kan avgöras enligt 15 a §.*

Den paragraf som domstolen har att utgå ifrån då den tilltalade inte finner sig. Paragrafen hänvisar till RB 46 kap 15 a § som ställer upp de villkor som blir föremål för domstolens prövning. Rätten ska i första hand, utifrån RB 46 kap 15 a § avgöra huruvida målet kan prövas på materiell grund i den tilltalades utevaro.²⁰

RB 46 kap 15 a § - *Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om*

1.
det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,
2.
den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller
3.
den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Om en tillfredsställande utredning är görlig i den tilltalades utevaro samt om någon av de i punkterna angivna förutsättningarna därtill föreligger, får rätten hålla huvudförhandlingen och avgöra målet. Rättsregelns tillämplighet förutsätter dock att den tilltalade inte har laga förfall (RB 32 kap 6 §).²¹ Utgångspunkten är att den tilltalade inte ska drabbas av någon påföljd om det är antagligt att denne har laga förfall. Den första punkten är den vanligaste grunden för utevarohandläggning.²²

---

²⁰ Ekelöf, Rättegång V, s 226.

²¹ NJA 1999 s. 715.

²² Rättegångsbalken 32 kap 6 §, första stycket.

4.2 Utredning

46 kap. 15 a § - *Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit.*

En grundförutsättning för att ett brottmål ska få avgöras då den tilltalade uteblir är att saken kan ”utredas tillfredsställande”. Detta gäller såväl sakfrågan som påföljdsfrågan. Den svenska regleringen är uppbyggd efter principer som möjliggör utevarohandläggning utan varsel, det vill säga att målet kan genomföras direkt, med kravet på att en tillfredsställande utredning kan genomföras.

1982 års reform av rättegångsbalken innebar en ändring av 46 kap. 15 a §, så att det numera är möjligt att döma till fängelse i upp till tre månader i den tilltalades utevaro.²³ I lagrådsremissen förklarades att som grundförutsättning måste gälla att utredningen i ansvarsfrågan ger tillräckligt underlag för en ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom.²⁴ Dock kvarstår problematiken om hur normen ”*tillfredsställande utredning*” ska förstås och tillämpas i praktiken. Vad som anses vara en godtagbar dom faller således på domstolen att avgöra.

4.2.1 Rekvisitet tillfredsställande utredning

När domstolen gör en bedömning av huruvida utredningen uppfyller kravet på tillfredsställande ska man som utomstående ha i åtanke att detta begrepp är något abstrakt som skiftar i samband med målets beskaffenhet. Det finns inte två lika mål som sätter upp samma förutsättningar för en tillfredsställande utredning. Det bör poängteras att utredningen oavsett målets karaktär skall uppnå definitionen av ”tillfredsställande”. Målets beskaffenhet påverkar således endast det utredningsunderlag som ligger till grund för domstolens prövning.

---

²³ Tidigare kunde utevarohandläggning komma i fråga endast om den tilltalade riskerade ett bötesstraff. Se prop 1964:10 s. 144.

²⁴ Prop 1981/82:105 s. 5.

Den tidigare standarden för utredningens kvalitet var definierad så som ”nöjdaktigt utredas”. Detta ändrades i och med ikraftträdandet av propositionen 1981/82 där standarden för domstolens utredning ändrades till ”tillfredsställande”. Utredaren menade att ändringen inte var av någon saklig betydelse samt att orden skulle ha samma innebörd.

Som utgångspunkt för bedömningen av vilka krav som ställs på utredningen för att den skall anses uppnå tillfredsställande bör omständigheter så som brottets grovhet, den tilltalades inställning, förekomsten av krav på uppsåt och omständigheter i det enskilda fallet m.m. beaktas.²⁵ Således är det ingen lätt uppgift för domstolarna att hitta en gemensam standard då alla mål skiljer sig åt. Domstolens uppgift är att göra en förprövning av målet för att på så sätt undersöka möjligheten till tillfredsställande utredning. Det går inte att peka på en situation där en utredning kan presumeras vara tillfredsställande utifrån enskilda moment, exempelvis ett erkännande. Utredningen skall se till all fakta samt utevaron av fakta som förekommer i målet.

Lagrådes tolkning av en tillfredsställande utredning innebär att förutsättningen för att uppnå kvalitetskravet borde upprätthållas så att det föreligger antingen ett erkännande under förundersökningen eller endast sådana invändningar som, med hänsyn till kända förhållanden, uppenbart kan lämnas utan avseende.²⁶ Mål med muntlig bevisning borde enligt lagrådets uppfattning inte räknas dit. Möjligheten att döma den tilltalade då denne nekar får anses vara begränsad.

Det bör aldrig vara aktuellt att avgöra ett mål i den tilltalades utevaro, om bevisningen i målet är tvetydig eller bevisningen kan antas komma att framstå som mindre tillförlitlig. Den av rättegångsutredningen genomförda

---

²⁵ RH 1986:62.

²⁶ RH 1999:8.

statistiska undersökningen visar att tingsrätterna endast i måttlig mån utnyttjat möjligheten att avgöra bötesmål i den tilltalades utevaro, om muntlig bevisning är åberopad i målet.²⁷ Departementschefen betonade vid införandet att det självfallet fanns anledning för domstolarna att iaktta större återhållsamhet med att avgöra brottmål i den tilltalades utevaro, om det blev fråga om att döma till annan påföljd än böter. Lagrådet konstaterade vidare problematiken vid 2001 års reform, de ansåg att det var svårt att i lagtext uttrycka sådana avvägningar som domstolen i praktiken kan behöva göra vid prövningen av om målet kan uppnå en tillfredsställande utredning.²⁸

Att begreppet ”tillfredsställande” är så teoretisk innebär att det kan tolkas på flera sätt, detta på bekostnad av individens rättssäkerhet. Domstolsverket har i sin rapport försökt definiera begreppet som när ”utredning är robust”. Lagrådet menar att en utevarohandläggning endast kan hållas då det inte finns några luckor i utredningen som kan fyllas genom att den tilltalade är på plats och kan besvara frågor eller klarlägga något.²⁹ Att den materiella innebörden av att begreppet tillfredsställande kan skifta från mål till mål är även dess styrka då det skapar utrymme för domstolarna.

4.2.2 Skiftande utredningskrav

Kraven på utredningens kvalitet varierar beroende på om den tilltalade är närvarande eller ej. Vid handläggning i den tilltalades närvaro ställs ett högre krav på ”fullgod utredning” för att målet skall tas upp till prövning. I situationer då den tilltalade uteblir sänks kravet på utredningen till att endast omfatta ”tillfredsställande”. Denna ordning kommer sig av att då den tilltalade har kallats men uteblivit anses inte längre en fullgod utredning vara möjlig, således är enda möjligheten att hålla en utevarohandläggning att sänka utredningskravet.³⁰ Det sänkta kravet är således ingen sanktion för den tilltalade utan endast ett resultat av utevaron. Domstolen skall

---

²⁷ Prop. 1981/82:105 s 16.

²⁸ Prop. 2000/01:108 s. 23.

²⁹ Inställda huvudförhandlingar i brottmål II, 2005, s 29.

³⁰ Diesen, Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål, s 330.

fortfarande sträva efter en så fullgod utredning som möjligt, standardsänkningen bör bedömas i förhållande till de förändrade utredningsmöjligheterna.

Regeringen framhöll i propositionen 1981/82:105 att *”det bör uppställas ett krav på att målet kan utredas på allra bästa sätt trots den tilltalades utevaro - för det krävs i de allra flesta fall att den tilltalade hörs personligen - men däremot ett krav på en fullt godtagbar utredning med hänsyn till målets beskaffenhet.”*.³¹ Det går dock inte att komma ifrån att det sänka kravet innebär en minskad rättssäkerhet för den tilltalade. Det sänkta kravet får dock inte förväxlas med något sänkt beviskrav, beviskravet i utevaromål är det samma som i närvaromål.

Enligt nuvarande bestämmelser gäller oavsett påföljd kravet på en tillfredsställande utredning. Således även då den tilltalade undanhåller sig och riskerar dom utan strafftak. Åt vilket håll utvecklingen går är svårt att säga. Rättsklimatet ser dock ut att närma sig en ändring av utredningskravet från tillfredsställande till att målet ska avgöras om särskilda skäl inte talar mot det.³² Således innebär föreslagen ändring en presumtion för att domstolen ska hålla huvudförhandling i den tilltalades utevaro.

4.3 Utredningens syfte

Kravet på tillfredsställande har ställts på så sätt att det skapar en balans mellan effektivitet och rättssäkerhet. Således ska den återspegla både individens och samhällets intresse av en ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbar rättsprocess. Utgångspunkten är att en dom i utevaro inte får äga rum på bekostnad av individens rättssäkerhet, utredningen skall vara så pass genomarbetad att den inte ska innehålla luckor som på individens bekostnad kan äventyra rättssäkerheten. Detta är den kärna som domstolen strävar efter

---

³¹ Prop. 1981/82:105 s 35.

³² SvJT 2013 s. 530.

att uppnå, i realiteten påverkas ofta utredningens kvalitet i negativ riktning då den tilltalade väljer att inte medverka. Utredningen skall trots detta utmyнна i en ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom, en materiellt riktig dom. Det innebär inte att utredningen i sig ska resultera i en fällande dom, även om statistiken tydligt visar att mål i den tilltalades utevaro i större utsträckning leder till fällande domar.³³

Utredningen syftar således till att vara en så pass korrekt återspeglning av gällande omständigheter att rätten utifrån denna kan göra en rättssäker prövning.

4.4 Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter

Europadomstolen har i flera avgöranden fastställt att det i huvudregelregel inte är oförenligt med art 6.1 EKMR att en förhandling hålls utan att den tilltalade är närvarande i situationer då denne på ett korrekt sätt fått del av kallelse till förhandlingen, men på eget initiativ valt närvara. Den tilltalade har då fått möjlighet men inte utnyttjat rätten att försvara sig vid en muntlig förhandling³⁴ EKMR stadgar i artikel 6.1 (c) att ”var och en som blivit anklagad för brottslig gärning har rätt att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde han själv utsett”.³⁵ Denna bestämmelse syftar till att tillgodose den tilltalades rättssäkerhet och rätten till en ”fair trial”. Regeringen tog vid införandet av de nya reglerna för utevaro inte i någon vidare omfattning hänsyn till huruvida de var förenliga med EKMR.³⁶ Det var först senare då lagstiftningen omarbetades som frågan om huruvida den nya ordningen skulle strida mot EKMR. Regeringen ansåg med stöd från europeisk praxis att de nya reglerna inte kom att strida mot EKMR med motiveringen att den tilltalade, vid utevaro själv få anses avstått från att

---

³³ Diesen, s 211.

³⁴ Danelius, 211 ff.

³⁵ Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, s 9.

³⁶ Prop 1981/82:105.

begagna sig av sin rätt att försvara sig vid en muntlig förhandling.³⁷ För att uppfylla kraven i art 6.1 (c) krävs att den tilltalade har blivit korrekt kallad och delgiven, men på eget initiativ valt att avstå från ett aktivt deltagande.

Då den tilltalade frivilligt och medvetet håller sig undan den rättsliga prövningen är det svårt se hur rättigheten att närvara skulle kränks. Då den tilltalade undanhåller sig rätten får hans rätt anses blivit åsidosatt då domstolen trots detta avgör målet i dennes utvaro.³⁸ Detta gäller även då den tilltalade riskerar påföljden fängelse.

Huruvida de svenska reglerna är förenliga med EKMR eller inte har även fastslagits i svensk rättspraxis. I rättsfallet NJA 2000 s. 661. hade en tilltalad frikänts av tingsrätten men dömdes i sin utvaro till böter i hovrätten. Den tilltalade hade på ett korrekt sätt kallats att inställa sig vid förhandlingen i hovrätten. Målet överklagades till HD som uttalade att det i regel inte anses oförenligt med artikel 6 att hålla huvudförhandling utan att den tilltalade är närvarande i en situation då den tilltalade själv valt att utebli.³⁹

---

³⁷ Prop. 2000/1 åtgärder mot inställda huvudförhandlingar, s 24.

³⁸ Diesen, s 25.

³⁹ NJA 2000 s. 661.

5 Fängelsestraff i utevaror

Ursprunget till RB 46 kap 15 a § finner man i den tidigare RB 46 kap 15 § från 1964 som tydligt klargjorde att endast de fall som omfattades av böter kunde lämpa sig för en utevarohandläggning. Innebörden av de stränga krav på närvaro ledde till höga kostnader för samhället i och med att antalet inställda rättegångar steg avsevärt.⁴⁰ Lagstiftningens nuvarande utformning kan till viss del ses som ett resultat av den historiska utvecklingen.

Rättsutvecklingen de senaste 30 åren har gått mot hårdare krav på individen. Intressant är dock att den bakomliggande rättegångsutredningen till 1981 års proposition föreslog en högre ställd gräns om 6 månaders fängelse.⁴¹ Detta förslag fick inget vidare gehör från varken lagrådet eller tillfrågade remissinstanser. Utvecklingen av utevarohandläggningen har gått från att endast omfatta bötesmål, till att idag slutligen utgöra en gräns om fängelse på tre månader. Behovet av en strängare lagstiftning ansågs motivera den minskade rättssäkerhet som den nya regleringen innebar.

Fängelse får anses vara den mest ingripande påföljd vi har i vårt rättssystem och frågan om dess tillämpning i utevaromål har diskuterats och omarbetats flertalet gånger. Sett till hur domstolarna skall tillämpa reglerna i praktiken ansåg lagstiftaren att fängelse som påföljd bäst lämpade sig åt mindre komplicerade mål så som rattfylleri eller ringare fall av misshandel.⁴² Domstolarna är idag begränsade att utdöma fängelse till de fall en dom är förenlig med vad som kan anses accepterat i ett demokratiskt samhälle. Lagstiftarens avsikt är således att ställa höga krav på när domstolen kan tillämpa fängelsestraff som påföljd. Syftet med utevarohandläggning är som framgått tidigare främst att minska kostnaderna för inställda rättegångar och minska arbetsbördan för domstolarna, rättsreglernas primära syfte är således att vara tillämpbara på bötesmål. Det har förutsatts att domstolarna iakttar

---

⁴⁰ Prop. 1981/82:105, s 5.

⁴¹ DsJu 1976:8 .

⁴² Prop. 1981/82:105, s 6.

återhållsamhet med att avgöra brottmål i den tilltalades utelämnande om det blir fråga om att döma till andra påföljder än böter.⁴³

5.1 Strafftak på tre månader

Som utgångspunkt bör det ha i åtanke att gränsen på tre månaders fängelse infördes då det tidigare inte funnits någon gräns för hur långa fängelsestraff som kunde utdömas i den tilltalades utelämnande. En utökad hantering av utelämnandehandläggning var av stort behov och huruvida fängelsestraff skulle komma att utdömas var inte helt okomplicerat.⁴⁴

Den gränslinjen på högst tre månaders fängelse ansågs vid dess införande vara en balans mellan individens rättssäkerhet och de samhällsekonomiska intressena. Taket är en prognos gjord av rätten och är således en förutsägelse av brottets straffvärde. Rättsregelns införande innebar en ökning av andelen mål som kvalificerade sig för utelämnandehandläggning, vilket skulle innebära en minskad andel inställda huvudförhandlingar. Vid införandet fanns dock kravet på tidigare utelämnande för att döma till fängelse, detta till skydd för individens rättssäkerhet. Detta ansågs vara ett sätt att öka individens rättssäkerhet.

Vid valet av att stanna på tre och inte sex månaders fängelse spelade den personutredning som krävs vid ett frihetsberövande straff en betydande roll. Utredarna menade att det inte är i enlighet med rättssäkerheten att utdöma längre fängelsestraff med en bristande personutredning.⁴⁵ Frågan om gränsen skall ligga på tre eller sex månader har länge varit omtvistat. Sett till rättsutvecklingen finns det element som pekar på att strafftaget kan komma att höjas. Det högre strafftaget motiveras med att fler brott kommer att innefattas och därmed kan antalet inställda rättegångar sänkas.⁴⁶

---

⁴³ Prop. 1981/82:105, s. 22f.

⁴⁴ Se avsnitt 2.2.3.

⁴⁵ Prop. 1981/82:105, s 23.

⁴⁶ SOU 2013:17. s 534.

5.1.1 Nordisk jämförelse

I jämförelse med de övriga nordiska länderna håller de svenska utevaroreglerna hårdare på individens rättssäkerhet sett till strafftaget om tre månaders fängelse. I Danmark och Finland är strafftaken vid utevaroberoende av om den tilltalade samtyckt till en dom i dennes utevaro. Då denne samtycker till en utevarohandläggning kan fängelse i högst 6 månader dömas ut. Då samtycke saknas kan domstolen endast utdöma ett fängelsestraff om 3 månader. I Norge är strafftaget 1 års fängelse, precis som i övriga Norden förutsätter det att den tilltalade har samtyckt till en dom i utevaro eller inte har laga förfall.⁴⁷ Det är svårt att dra allt för vida paralleller till våra grannländer då det många gånger ligger andra faktorer bakom bristande närvaro i domstolen. Dock ger en jämförelse mellan länderna en generell bild av synen på fängelsestraffet som en påföljd i utevaromål.

5.2 Påföljd utan strafftak

Strafftaget på tre månaders fängelse (p.1) ger en påföljdsram som huvudregel. Till denna huvudregel är inte utan undantag, detta följer av RB 46 kap 15 a §, p.2, denna punkt ger domstolen en rätt att hålla huvudförhandling utan påföljdsbegränsning. Dvs. domstolen begränsas inte längre av taket på tre månaders fängelse. Även längre fängelsestraff kan komma i fråga då den tilltalade har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen. Sett till uppsåtskravet är oaktsamhet inte tillräckligt för att anse att den tilltalade avvikit. Däremot är det dock inte nödvändigt att den tilltalade har direkt syftat till att hålla sig undan. Även indirekt syfte medför att regeln blir tillämplig. Regeln skall dock tillämpas med största försiktighet, och endast tillämpas då utredningen kan styrka att vederbörande avvikit.⁴⁸ Möjligheten till utevarodom i dessa fall omfattar de situationer då den tilltalade, oavsett

---

⁴⁷ SOU 2013:17. s 535.

⁴⁸ NJA II 1943 s. 598.

det primära syftet, håller sig varaktigt oåtkomlig. Hit hör bl.a. de fall då den tilltalade med avsikt håller sig oåtkomlig för svenska myndigheter.⁴⁹

HD ansåg inte att det fanns tillräckliga skäl för antagande att en tilltalad som flyttat till en för rätten okänd adress och som vid rättegångstillfället befann sig utomlands, hade avvikit.⁵⁰ Således kunde inte andra punkten tillämpas och målet återfördes till tingsrätten.

5.3 Fängelse vid första rättegången

Vid införandet av fängelse som en påföljd vid utevarodomar sattes som ett krav på ett tidigare frånfalle av den tilltalade. Detta motiverades med fängelsestraffets ingripande natur. Det ansågs ur rättssäkerhetsaspekt tvivelaktigt att redan vid ett första tillfälle döma till fängelse då denna inte kommit till tals. Införandet ifrågasattes dock av flertalet remissinstanser som menade att kravet på den utredning som erfordrades inte påverkades av antalet gånger den tilltalade varit närvarande.⁵¹ Således innebar den nya ordningen ett skyddsnät för individen och kravet på minst ett tidigare frånfalle antogs.

Kravet på utevaro från två huvudförhandlingar för att rätten skall kunna döma till fängelse i den tilltalades utevaro togs bort 2001. Detta motiverades med att antalet tillfällen den tilltalade varit frånvarande inte påverkade det grundkrav som ställs på en ur rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom. Utredningen i målet riskerar samtidigt att ur rättssäkerhetssynpunkt försämrats för den tilltalade om rättegången drar ut på tiden. Således ligger det i både den tilltalades och i samhällets intresse att få saken prövad inom så kort tid som möjligt.⁵²

---

⁴⁹ Prop. 1981/82:105, s 13.

⁵⁰ NJA 1983 s. 113.

⁵¹ Prop. 1981/82:105, s 7.

⁵² Prop 2001/1 åtgärder mot inställda huvudförhandlingar, s 24.

6 Analys

Dagens lagstiftning strävar efter en balans mellan individens rättssäkerhet och en samhällsekonomisk domstolsprocess. Det är näst intill omöjligt att sätta någon klar gräns för när den ena intresset överväger det andra. Huruvida lagstiftningen på ett effektivt sätt uppväger individens rättssäkerhet i förhållande till en effektiv process kommer vara den genomlysande faktorn i analysen.

Varje individ bör ha ett egenintresse av att skydda sin egen rättssäkerhet. Så som lagstiftningen är utformad skyddar lagstiftningen det intresse som i huvudsak faller på individen att tillvarata. Hur långt kan rättsväsendet sträcka sig för att skydda rättssäkerheten å individens vägnar? All lagstiftning som möjliggör utevarohandläggning är i grunden baserad på proportionalitet, hur långt kan rättsväsendet gå för att tillgodose individens rättssäkerhet då denne själv inte tar tillvara på sin rätt.

6.1 Lägstakrav på rättssäkerhet

Huruvida ett mål kan avgöras i utevarobero beror i första hand på om en tillfredsställande utredning kan uppnås. Problematiken kring begreppet rör tolkningen av när en utredning når tillräcklig kvalité. Att normen är tvetydighet innebär en brist på enhetligt rättstillämpning. Detta på bekostnad av rättssäkerheten. Enligt motivuttalanden skall utredningen i målet ge ett ”tillräckligt underlag för en från rättssäkerhetssynpunkt godtagbar dom”. Lagstiftaren har i detta lagt ett stort ansvar på domstolarna att tolka innebörden av utredningskravet. Detta uttalande ger föga mer klarhet då en godtagbar dom bör vara en självklarhet som skall genomsyra alla huvudförhandlingar, oavsett den tilltalades närvaro.

Utredningen för med sig det positiva att även de mindre målen undgår en allt för förhastad summarisk prövning. Risken som jag ser det ligger dock i att rätten i takt med att den tilltalade tredskas vid beslut om närvaromål i allt för vid omfattning kan besluta att en tillräcklig utredning ligger för handen. Således får utredningskravet inte på något sätt vara bundet till den tilltalades inställning i sakfrågan. Detta skall i allra högst grad undvikas men kan komma att få effekt då begreppet tillfredsställande utredning är allt för ospecificerat.

Det sänkta kravet på utredningens kvalité från ”fullgod” i närvaromål till ”tillfredsställande” får i realiteten en sänkt rättssäkerhet för den tilltalade. Problemet kan ses ur ett lagtekniskt perspektiv då det inte anses vara möjligt att uppnå en fullgod utredning i ett utevaromål, det sänkta kravet ses mer som en ”nödlösning” än en repressalie.

Utredningskravet är den barriär som i första hand tar tillvara på den tilltalades rättssäkerhet. Det är ur ett rättssäkerhetsperspektiv önskvärt med en mer enhetlig tillämpning. Sett till behovet av en mer effektiv domstolsprocess får det dock anses vara proportionerligt att variera utredningens kvalité i relation till målets beskaffenhet samt presumtiv påföljd. Det sänkta kravet får således anses vara motiverat av den ökade effektivitet sänkningen innebär.

6.2 Den tilltalades inställning

RB 46 kap 15 a § syftar till att effektivisera domstolsprocessen genom att minska antalet inställda huvudförhandlingar och på så sätt få ner kostnaderna samt öka domstolens effektivitet. Rättsregelns primära syfte är att träffa de enklare bötesmålen där ett erkännande ofta är tillräckligt för en tillfredsställande utredning. Individen får i detta läge lita på att domstolen tar tillvara på dennes rätt och att påföljden blir korrekt. I sammanhanget bör dock uppmärksammas att i indispositiva mål är ett erkännande inte bindande

för domstolen. Domstolen skall vidare utreda skuldfrågan även i erkända brottmål. Erkännandet får som effekt att domstolen lättare kan uppnå en tillfredsställande utredning och på så sätt pröva skuldfrågan i den tilltalades uttalande.

Den här typen av mängdbrottslighet där det är frågan om redan erkända bötesbrott uppfyller rättsregeln sin funktion utan att inskränka individens rättssäkerhet mer än vad som kan anses godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Sett till påföljden vid mindre allvarlig brottslighet så som bötesbrott tillämpas ofta tariffer som på så sätt även sett till påföljden kan tillstyrka en korrekt påföljd, förutsebarheten tillförsäkrar därmed individens rättssäkerhet. Faran är dock att domstolen i allt för stor utsträckning fokuserar på den tilltalades inställning och på så sätt underminerar betydelsen av utredningens kvalitet i övrigt.

Domstolen står inför en situation där den tilltalade erkänt handlingen, blivit delgiven samt kallats till huvudförhandling. Detta sammantaget resulterar i en presumtion för uttalandehandläggning. Sett till individens rättssäkerhet skulle en avvikande ordning innebära en allt för oproportionerlig domstolsprocess. Sett ur både samhällsekonomiskt perspektiv samt ur individens rättssäkerhet fyller rättsregeln den funktion som är åtråvärd. Denna något summariska prövning får i förhållande till samhällsekonomiska konsekvenser anses vara tillfredsställande. Det finns dock en risk med ett allt för stor fokus på ett erkännande. Erkännandets reella funktion kan medföra ett incitament att erkänna ett brott endast för att undvika en rättegång inför offentligheten.

I fall där domstolen står inför ett förnekande är det mer tveksamt om domstolen kan hålla huvudförhandling i den tilltalades uttalande. I dessa fall bör domstolen, endast kunna hålla en huvudförhandling då den tilltalades aktiva deltagande inte kan påverka utgången i målet. Ur rättssäkerhetsaspekt är detta förhållande betryggande för den tilltalade då denne inte bör riskera att dömas i sin uttalande mot sitt nekande. Dock faller det på domstolen att

avgöra huruvida huvudförhandling kan hållas eller ej. Även om domstolarna visar en motvilja att döma i brottmål där den tilltalade nekar till anklagelserna saknas det i praktiken en kontinuitet över då domstolen är förhindrad att döma. Bedömningen blir allt för skönsmässig och tillämpas med stor variation. Den osäkerhet som skapas kring lagens tillämplighet är varken positiv ur rättssäkerhet – eller effektivitetsperspektiv. En felaktig bedömning från domstolens sida kan i längden innebära att processen får omprövas på nytt i tingsrätten. En utdragen process gynnar varken rättsväsendet eller rättssäkerheten.

6.2.1 *De lege ferenda*, förslag på ändring

Ett absolut hinder mot att döma i utevaro i nekade brottmål skulle innebära ett allt för stort avsteg från den effektivitet som eftersträvas. Rätten fäster stor vikt vid huruvida gärningsmannen förnekat eller erkänt. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är detta att föredra då det ofta förekommer större osäkerhet i förnekade brottmål. Frågan är om fokus kan flyttas från den tilltalades inställning och istället flyttas över på de faktiska omständigheterna i målet. Jag anser dock att utredningen skall kunna ha så pass hög kvalitet att saken kan utredas utan den tilltalades inställning. Att i allt för hög grad luta sig mot den tilltalades inställning kan i slutändan innebära att för stor vikt läggs vid den tilltalades inställning och rätten bortser från de faktiska omständigheterna. Effekten av en minskad fokus på den tilltalades inställning skulle innebära större fokus flyttades till de faktiska omständigheterna i målet. Då den tilltalades inställning kan komma att påverka målet i någon riktning, bör enligt min mening inte en utevarohandläggning vara för handen. Detta oberoende av om det är ett nekande eller erkännande. Då den tilltalades inställning är av betydelse ur någon aspekt bör vite utdömas samt kallelse till en ny förhandling utfärdas.

Utredningen förefaller vara allt för strängt knuten till målets karaktär och inte till brottet. Denna ordning innebär att komplicerade brottmål med lågt straffvärde inte kan vara föremål för utevarohandläggning. Samtidigt träffas

de brott med högre straffvärde men där bristen på komplexitet gör att de kvalificerar sig för utevarohandläggning. Detta går i linje med att upprätthålla rättssäkerheten men fyller knappast ur effektivitetsaspekt sitt syfte.

6.3 Rättsregelns funktion

Rätten kan idag döma till fängelse i den tilltalades utevaro i högst tre månader. Utrymmet för detta är dock väldigt begränsat och tillämpas i praktiken endast på erkända brottmål där bevisningen och utredningen är så samstämmig att skuldfrågan samt påföljdsfrågan möjliggör en fängelsedom.

Rättsregelns funktion är att öka domstolens handlingsfrihet och effektivitet. Det verkar tillsynes dock väldigt enkelt att som tilltalad förhålla en process genom att förneka gärningen och på så sätt omöjliggöra en dom i utevaro. Osäkerheten som omgärdar processer där fängelse har ådömts i den tilltalades utevaro tenderar att få en högre belastning på rättsväsendet. Det höga kravet på utredningen, risken för rättegångsfel samt minskad rättssäkerhet innebär att domstolarna drar sig för att döma till fängelse i utevaro.

De brott som samhället anser vara så klandervärda att fängelse ingår i straffskalan måste vara garanterade en rättssäker process. Sett till fängelsestraffets ingripande natur bör denna påföljd inte lämpa sig för utevarohandläggning. Sett till den snäva möjlighet domstolen har att döma till fängelse anser jag inte att den fyller sin funktion i tillräcklig utsträckning för att motivera ett fängelsestraff i utevaro. Sett till individens rätt att inte närvara får denna rätt stå tillbaka för en ur samhällets perspektiv rättssäker process. Det är dessutom väldigt svårt, om nästan omöjlighet att sätta en så generell gräns som tre månader för när rättssäkerheten får stå tillbaka för effektivitet. Ett fängelsestraff är alltid ingripande oavsett längd och bör därför inte tillämpas i utevaro.

6.3.1 Individens skyldighet att infinna sig

Då den tilltalade medvetet undanhåller sig rätten faller skyddet av strafftaget på tre månader. Kravet på en tillfredsställande utredning står dock fortfarande kvar. Att undanhålla sig en rättsprocess och på så sätt försöka undkomma lagföring skall aldrig vara ett alternativ. Problematiken som jag ser det är den brist på en enhetlig rättstillämpning regeln skapar. Resultatet av lagstiftningen blir att somliga riskerar att dömas i sin utevaro, då utredningskravet är uppfyllt, till långa fängelsestraff. Detta samtidigt som mindre allvarliga brott men med en större komplexitet kan undanhålla sig en rättsprocess.

Det bör uppmärksammas att detta är ett undantag som tillämpas med stor restriktivitet. Symbolvärdet av en lagstiftning som möjliggör lagföring med obegränsad påföljd i den tilltalades utevaro har enligt min mening större politiskt än praktisk betydelse. Enligt min mening bör rättssäkerheten komma i första hand. Jag förespråkar en utveckling mot hårdare ekonomiska sanktioner mot de som uteblir från rätten. Detta skickar en signal om att rättsväsendet värderar den personliga närvaron väldigt högt. Rättsutvecklingen ser dock ut att gå emot ett allt hårdare klimat där effektivitet och strävan efter låga kostnader tenderar att få ökad betydelse på bekostnad av individens rättssäkerhet. Jag ser en risk i att rätten i allt för stor omfattning faller för det bekväma alternativet och dömer den tilltalade i dess utevaro.

6.4 Den framtida utvecklingen

Strävan efter att minska andelen inställda huvudförhandlingar är och skall vara prioriterad. Utifrån de undersökningar som redovisats i arbetet står det klart att andelen inställda huvudförhandlingar på grund av utevaro är relativt liten. Detta beror till stor del på de generösa reglerna för utevarohandläggning. Den överlägset mest vanliga orsaken är bristande dock delgivning. Således ökar kravet på att reglerna för utevarohandläggning

skall uppnå den proportionalitet som kan krävas i ett demokratiskt samhälle. Jag ställer mig tveksam till att en mer utvidgad tillämpning av utevarohandläggning är önskvärd. Snarare anser jag att den bör begränsas till att inte omfatta fängelse. Fängelse som påföljd vid utevaro fyller mer av en symbolisk funktion och bör inte tillämpas. Jag förespråkar snarare högre krav på den tilltalade att infinna sig då rättssäkerheten i de fall fängelse är en potentiell påföljd inte får inskränkas med hänvisning till effektiviteten. Det får ses som en allt för ingripande påföljd och utevarohandläggning, så som den är utformad idag är omgärdad av allt för stor osäkerhet och bristande enhetlighet.

Utevarohandläggning bör endast tillämpas i enklare bötesmål där utredningen klart och tydligt kan ge en korrekt bild av händelseförloppet. En mer utvidgad tillämplighet uppfyller inte kravet på proportionalitet sett till den minskade rättssäkerheten, samtidigt som behovet av en absolut närvaroplikt i brottmål får dock anses mindre önskvärd då detta skulle leda till en allt för stor belastning på domstolens arbetsbörda.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck.

Prop. 2000/1:108, åtgärder mot inställda huvudförhandlingar

Prop. 1981/82:105, Om vidgade möjligheter att avgöra brottmål i den tilltalades utelämnande

Prop. 1964:10, DsJu:1976:8, Översyn av rättegångsförfarandet vid allmän domstol

SOU 2013:17, Brottmålsprocessen

SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken

SOU 1926:32 Rättegångsväsendets ombildning

Litteratur.

Almqvist, J-E. Svensk rättshistoria I. Processrättens historia, tredje upplagan.

Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis : en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, fjärde upplagan

Diesen, Christian, Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål

Lagmannen Stefan Strömberg, rådmannen Cecilia Henning och hovrättsassessor Jonas Silferberg, Brottmålsprocessen, SvJT 2013 s. 530

Per Olof Ekelöv, Henrik Edelstam, Robert Boman, Rättegång, sjunde upplagan, Första häftet.

Per Olof Ekelöv, Henrik Edelstam, Robert Boman, Rättegång, sjunde upplagan, Femta häftet.

Övrigt.

Domstolsverket, Inställda huvudförhandlingar i brottmål II, 2005,

Riksrevisionen 2010:7, Inställda huvudförhandlingar i brottmål

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2000 s. 661

NJA 1999 s. 715

NJA 1983 s. 113

NJA II 1943 s. 598

Hovrätten

RH 1999:8

RH 1986:62

Mål B 3717-10